

NUGENT WADE I HELSINGØR

En engelsk præsts møde med Grundtvig og Mynster.

Af HELGE TOLDBERG

Under en studierejse i England i sommeren 1947 med understøttelse fra den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse for at udrede materialet derovre vedrørende Grundtvigs engelske rejser og forbindelser, kom jeg ved gode venners bistand i forbindelse med en sønnedatter af The Rev. Nugent Wade, som laante mig hans dagbøger fra de aar, han var engelsk præst i Helsingør (1833—39), og nogle breve til ham, dels fra Helsingørtiden, dels fra de første aar efter hjemkomsten, alle fra danske og norske præster. Ved et nærmere eftersyn blev det mig klart, at den del af optegnelserne, som omtaler dansk kirkeliv i 1830erne, er et kilde-skrift af den allerstørste betydning for dansk kirkehistorie, som forskere og andre interesserede burde have adgang til.

Til Wades biografi¹⁾ skal i al korthed bemærkes: Han var født $\frac{7}{1}$ 1809 i Dublin, hvor han ogsaa gennemgik sin glørværdige akademiske løbebane (classical gold medallist 1828, B. A. 1829, M. A. 1832). Han ordineredes $\frac{2}{9}$ 1832 og ansattes som hjælpepræst (deacon) i Denn Glebe og Templeport, Kilmore stift, Irland, var 1833—39 konsulatspræst i Helsingør, 1839—46 kapellan ved St. Paul's, Finsbury, og 1846—90 sognepræst ved St. Ann's, Soho, begge i London, sidstnævnte et af Londons største kald, fra 1872 tillige kannik i Bristol. Han døde i Llandrindod Wells i Wales $\frac{6}{8}$ 1893 og blev begravet i Bristol. Han efterlod sig en betydelig børneflokk, og hvad der er bevaret af hans papirer, tilhører som nævnt hans yngste søns datter, Miss Elmira Wade, O. B. E., bosiddende i Bath.

Wades dagbøger gaar tilbage til hans studietid i Dublin og ender ved udgangen af 1837, men suppleres godt ved brevene, der begynder i

¹⁾ Wade er ikke optaget i Dictionary of National Biography, men findes i Frederic Boase: *Modern English Biography* VI (Supplement III, 1921). 749. Hovedkilden til hans senere liv er *Men and Women of Soho. Famous and Infamous* (by J. H. Cardwell, H. B. Freeman, and others, 1904). 156 ff.

1838. Dagbøgerne vilde ikke egne sig til udgivelse in extenso, da de fleste partier er af strengt personlig karakter, hvad Wade selv har paa-peget ved mange steder at mærke dem "Private Diary" eller "Private Journal". Vi skal derfor kun paa grundlag af det personlige stof i dag-bogen fremdrage enkelte fakta til belysning af hans egen aandstype og i det store og hele kun give ham selv ordet, naar han fortæller om møder med danske kirkemænd; hans referater heraf vil i et par tilfælde blive kort omtalt, men for Mynsters og Grundtvigs vedkommende blive ud-tømt. Da Wade ikke har anvendt paginering og det næppe er tænke-ligt, at man senere vil trykke andre dele af dagbogen, skal vi her alene angive datoerne for de citerede indførsler og give de faa generaliserende bemærkninger paa tro og love; det skal bemærkes, at de citerede afsnit af dagbogen inden tilbageleveringen er konfereret med mag. art. Carl Stief. Det er muligt, at der i den kolossale korrespondance *til* Wade baade fra hans forældre, hans hustru, f. Fenwick (af engelsk, delvis svensk slægt, men opvokset i Helsingør og efter tradition i familien dansktalende), fra medlemmer af menigheden i Helsingør og familien Browne (jf. nedenfor) lod sig uddrage enkelte fakta af interesse, dog næppe mange.

Virksomheden i Templeport, som var den unge Wades hovedomraade, hvor han foruden præstegerningen maatte varetage nogen religions-undervisning ved en pigeskole, tog allerede paa kræfterne og var som et forvarsel om det, der skulde vanskeliggøre hans gerning i alle de kald, han fik betroet: hans svage helbred. Hans efterfølger i det sidste em-bede (St. Ann's, Soho), Cardwell, som i sin biografi af ham tydeligt lader skinne igennem, at han selv er den præstetype, menigheden er bedre tjent med og gladere for, tilskriver hans skrøbelighed overdrevent slid i studieaarene (*Men and Women of Soho*. 157). Der er næppe tvivl om, at foruden det meget skrøbelige helbred, hvis hovedsymptom var ondartet hovedpine efter den mindste anstrengelse, især fysisk, havde Wade et handicap i sin store lærdom. Selv underkender han ganske vist denne i et par dagbogsoptegnelser fra Helsingør (10. og 14. jan. 1834), hvor han gør status over sine kundskaber, som han ser som udslag af "ignorance & deficiency". Bibelen har han studeret grundigt — det gamle Testamentes historiske bøger saa flittigt, at "I wrote a close chronology which took me much time". Han har været regnet for sær-deles dygtig i hebraisk, men synes nu, at "as one professing to know I am *shamefully ignorant*".

I sin manglende kundskab om den menneskelige lov, at hvad man ikke har lejlighed til at holde vedlige glemmes, anser han sine sprog-kundskaber for overfladiske og er bange for, at de skal "dwindle into a schoolboy's standard". Kun italiensk kan han tilfredsstillende. Hans

franske kundskaber slaar ikke til, hvad der er uheldigt, da det er det sprog, der tales i de kredse, hvor han færdes¹⁾). Tysk, som han gerne vil lære med henblik paa senere gerning i Tyskland og videnskabelige studier, og dansk, som han i øjeblikket har brug for, maa læres fra grunden, paa indeværende tidspunkt kan han kun "babble for necessaries". Irsk nævnes overhovedet ikke, men dyrkedes dengang kun af specialister.

Om videnskaberne gælder det ellers, at udenfor naturvidenskaben, som engang har haft hans kærlighed (astronomi og optik), er det ret ilde bevendt. Overfor dem alle føler han sit ansvar som teolog, midt imellem litteratur og naturvidenskab staar: "here great caution, to use it as a handmaid".

Det svageste punkt i hele kundskabsbygningen er historie, hvor han savner viden og overblik. Hvor haardt han har trængt til at møde et historiesyn som Grundtvigs, viser den anden af optegnelserne (¹⁴/₁), som skal citeres:

I commenced to correct or rather supply my *Historical deficiencies* — my aim is to get at the period of the Reformation but in order to *do²⁾ this I want some preliminary historical information the want of which I felt before generally in reading Marhein³⁾ etc. — as to my own country I want to have an Enlarged or at least correct view of her history which I never yet have had, my knowledge of English history — excepting that connected with the Reformation is confined to what I have picked up as a careless schoolboy from my lessons out of Goldsmith. Abridgment⁴⁾ — shameful —

I read indeed Hume upon the Heptarchy⁵⁾ and as far as the Establishment *of the Norman line 1066 — [and also reign of Elizabeth] & I have little inclination to go over that ground again nor indeed at present *to go further back into the dark ages than as I have now commenced — taking a

¹⁾ Dette indtryk skyldes sikkert, at Wade til at begynde med foruden en enkelt familje af fransk afstamning i menigheden gennem legationen er kommet i berøring med diplomater og embedsmænd.

²⁾ * betegner manglende ord i teksten, [] overstregning; er den skarpe parentes tom, er det overstregede uvæsentligt. — Alle udhævninger i teksten, der ikke er mærket med *, skyldes Wade. — Fremdeles skal bemærkes, at Wades tegnsætning i det hele er overholdt, men enkelte manglende tegn stiltiende tilføjet, at forkortelser i de enkelte ord er opløst, og at Wades hyppige brug af ny linje er fraveget, hvor de enkelte bemærkninger hører sammen, men ofte markeret ved større ordafstand.

³⁾ ∴: P. C. Marheinecke, rimeligvis *Institutiones Symbolicae, Doctrinarum Catholicorum, Protestantium, etc.* (1810—13).

⁴⁾ Oliver Goldsmith: *An Abridgment of the History of England* (1772, vel: Eleventh edition, corrected . . . by C. Coote, 1819).

⁵⁾ Det angelsaksiske afsnit af David Hume: *The History of England from the Invasion of Julius Cæsar to the Revolution in 1688* (1763).

brief review of "the Outlines" from Edward 3rd time 1330 running on to Edward V 1483 & Richard 3rd — where I have begun to read closely & attentively in a sufficiently diffuse & very well written history by Turner ¹⁾ — I intended carrying this on to the Reformation & following it out along with that subject — then I shall branch out into Church History at large — taking in as much of [State] Civil histories of the different nations as is necessary or desirable for Elucidation — apply specially to that of the leading reformers, their lives & doctrines & some of their writings — and follow on this plan with the rest of the history of England as my starting point — this line of Study or general Reading is I think important & calculated to be very useful —

Therefore I must make it my *prime* object under that head — *The Bible* & what is connected with its Elucidation — & my *immediate* Ministerial Studies & preparations — *being always Prime of all.*

Lord grant me grace to do this, let not the fascinations which may connect themselves with other pursuits more distantly connected with my office draw me *ever* aside from immediate duty & *immediate devotedness* — and out of thy loving mercy & great Power expell every worldly every selfish motive — *above all* guard me against the love & desire [of human applause — a love & desire] which ever haunts & ever endangers & constantly wounds & trips me up —

for other books & subjects in hand in Biblical, Theological & Practical Religious Reading — also for [] Languages etc etc — see Students Journal.

Baade i Templeport og Helsingør (og aabenbart ogsaa i de londonske embeder, i det mindste det sidste efter efterfølgerens for en præst temmelig vrangvillige karakteristik at dømme) har Wades problem sikkert været en alt for stor viden og tørst efter kundskaber paa omraader, der for en lægmand kunde synes kristeligt ligegyldige. To modsatte tendenser brydes stadig i ham: den halvt ubevidste sorg over den videnskabelige reduktion, han føler, han er ved at undergaa, og paa den anden side hans kristelige ydmyghed, som siger ham, at al ærgerrighed er synd. I det ufrugtbare resultat af denne brydning og hans ofte svigtende heldbred maa forklaringen sikkert søges paa, at han fik saa megen modgang i sin præstegerning, især i Soho, og at han aldrig (bortset fra en prædiken i 1850, jf. nedenfor) bragte noget til trykning. Der er sikkert gaet en teologisk forsker af format tabt i ham.

Den ærgerrighed, han selv underkendte og bekæmpede, synes at have været stærkere blandt hans venner og velyndere, som maaske saa et bispeemne i ham. I hvert fald var den karriere, han gjorde, ikke mindst at han 37 aar gammel gik ind til et af Londons største kald, og dens forklaring, biskop Blomfields personlige forkærlighed for ham (Men and Women of Soho. 159), som et sikkert forbud paa noget saadant.

¹⁾ Sharon Turner: History of England. Tilføjelse over linjen: See Students Journal. Denne eksisterer desværre ikke mere.

Det synes i hvert fald, at det er hans venner, der har drevet ham til en følelse af, at Templeport ikke var et virkefelt for en mand med hans gaver.

Wade havde i forvejen forbindelser i København, idet den engelske legationssekretær Peter Browne enten var en slægtning eller nær ven af familien; i al fald forekommer talrige breve fra Browne, hvoraf nogle før 1832. Den egentlige forslagsstiller var dog "C. O.", skribenten Cæsar Otway (redaktør af "The Christian Examiner"), som fejrede ham med en afskedsmiddag $13/5$ 1833. Helsingør nævnes første gang i dagbogen $17/12$ 1832, hvor der opstilles to alternativer: embedet som anden residerende kapellan (2nd curate) i Longford eller "the Chaplaincy to the Legation of Denmark at Elsinore". Allerede $29/12$ faar han besked om, at han vil blive indstillet af biskoppen af London, og $26/3$ 1833 modtager han sin udnævnelse underskrevet af Lord Palmerston i egenskab af udenrigsminister.

I maj 1833 vendte han tilbage til barndomshjemmet i Dublin og prædikede to søndage i byens kirker. Ganske karakteristisk gik hans tid foruden besøg og egentlige rejseforberedelser med "book hunting" (optegnelse $11/5$); og hvad hans venner og velyndere har tænkt sig med at faa ham ansat i Helsingør, faar man et indtryk af i slutningen af optegnelserne for $13/5$ 1833:

... dined at Mr. Otways — heard there from a Mr. Kirkman that Copenhagen is celebrated for[]its Literati. I am as well pleased to be twenty miles from its fascinations — C. O. gave me a present of an Irish Dictionary with a view to my looking after Irish MSS in Denmark — and begged of me to send him any Catalogues of Old Books (of Ecclesiastical literature or History) I might meet in Germany also of the Religious periodicals and to subscribe to such for him as would convey information relative to the Religion of the country — he will (arrange to) send me "the Examiner" & other books —

$21/5$ 1833 sejlede Wade saa fra Kingston Harbour til Liverpool og ankom efter et 6 ugers ophold forskellige steder i England og en lille uges sejlads via Hamborg—Kiel til København $7/7$ om aftenen og blev næste dag præsenteret for den engelske gesandt Sir Henry Wynn og forgængeren i embedet, Wailer, hvorefter Mrs. Browne tog ham med sig hjem til familjelandsstedet „Rolighed“. I løbet af et par uger (dagbogen tier mellem $10/7$ og $23/7$) var han flyttet til Helsingør og kunde — da han endelig fik de danske myndigheders tilladelse — holde sin tiltrædelsesprædiken $28/7$ 1833.

I de første fem fjerdingaar i Helsingør — indtil mødet med Grundtvig $7/11$ 1834 — handler dagbogen væsentlig om menighedsanliggender (Wades korrespondance viser tydeligt, at han her som siden i Soho

periodisk havde vanskeligheder med kirkeværgerne), prædikenerens disposition og forløb og rummer meget rent personligt stof, især anfægtelser og helbred. Den sindets aabenhed, som den lange passage ovenfor kan tages som en prøve paa, og som ofte viser sig som en status over hans egen mangelfuldhed eller syndighed, bliver mere forstaaelig, naar man tager i betænkning, at han ved sin embedstiltrædelse kun var 24 aar. At han har været menigheden for sær, er næppe troligt; maaske var det blot konjunkturer, der gjorde, at man to gange i de seks aar paa grund af svigtende tilslutning saa sig nødsaget til at nedsætte hans løn. Herpaa tyder det, at man beredvilligt og (efter den tilstillede skrivelse at dømme) i en god mening i 1836 gav ham seks maaneders orlov af helbredshensyn.

Det faste forsæt ikke at kaste sig ud i de verdslige sysler, som kunde være fristende (eller ligefrem nærliggende), naar man bliver omplantet fra en kulturkreds til en anden, fraveg Wade ikke. Da han i oktober 1835 er gaaet ind i et lokalt "worldly society", befinder han sig ilde ved det, ligesom han er alt andet end opbygget af en svensk kollega, han besøger $\frac{5}{6}$ 1835, og som kun taler om runesten; for ham er dette møde en illustration af Jesusordet: „Lad de døde begrave deres døde!“.

Mens dagbogsoptegnelserne, som slutter ved udgangen af 1837 og efter forlovelsen $\frac{19}{2}$ og brylluppet $\frac{11}{4}$ 1836 med Luiza Fenwick, næsten kun har privat karakter — inklusive den 6 maaneders rekreationsrejse til Irland 1836 og et 6 ugers ophold i Norge 1837 — har de fra et dansk synspunkt alene interesse ved den fyldige skildring af møderne med Grundtvig, ved karakteristiske bemærkninger om de to samtaler med Mynster og ved et par bemærkninger om C. J. Boye, der sidst i 1835 blev sognepræst i Helsingør¹⁾.

Samtalerne med Mynster 13. og 27. februar 1835 havde først og fremmest tjenstlig karakter; men der er næppe tvivl om, at det netop var i tjenesten, Mynster skulde tages, hvis man skulde danne sig et skøn over hans standpunkter, meninger og horisont. Desværre oplyses det ikke, hvad sprog de har talt — Wade har næppe kunnet klare det paa tysk, det er muligt, det er sket paa dansk. Om det første møde hedder det:

Interview with the Bishop of Copenhagen all favorable — — that my certificate of admission to the Sacrament of the Lord's Supper — should be equivalent to that of Confirmation & answerable to the legal purposes²⁾ — —

¹⁾ Wade hørte ham første gang anden juledag 1835, men savnede en klar pointering af "Christ crucified — His atonement was certainly not prominent". Boye deltog interesseret i bibelselskabsmødet $\frac{12}{1}$ 1836.

²⁾ Tidligere skulde jo konfirmationsattest forevises, for at man kunde blive cand. theol.

that there is no law (but custom) against [] females being permitted to teach at Sunday Schools — Sunday Schools desirable — — special approval of persons (ladies etc) collecting some poor children to be taught & instructing them [] at home on Sundays — said could be no objection it *was a work of God*. I made it matter of special application, in reference to the Brownes ¹⁾ & Fenwicks —

Bible Society ²⁾ — The English version of the Danish not objected to because it is in fact the old Danish — but as a matter of propriety ³⁾ the right of sale distribution is confined to those printed in Denmark — therefore permission could not be given — but — that nothing to prevent a curate establishing a Bible Society on his account independently of his rector — that of endeavour to establish one in Tekiob they ⁴⁾ will *assent* —

Referatet af det andet møde er kortere, men ikke mindre oplysende, idet Wade synes at have mærket det kølige i Mynsters væsen :

— called on the Bishop — gave him register — to be given in yearly — conversation on subject suggested by Blair's ⁵⁾ Sermons — the relative place & degree of moral topics in Sermons — he agreed that Blair wanted the spiritual fragrance — but I fear if his views be Evangelical they are *low* indeed — spoke to him of Chalmers ⁶⁾ & Blunt ⁷⁾ promised to lend him them — he allowed me to mention that we were setting about the Bible Society under his sanction: received me graciously —

Forholdet til Mynster var, som det vil være fremgaaet, af rent tjenstlig karakter; og flere møder end de gengivne omtales ikke. Ganske anderledes med Grundtvig. Han og hans unge tilhængere, omtrent jævnaldrende med Wade, fik en afgørende indflydelse paa ham, fordi han pludselig blev drevet ind i en kreds af mænd, der kunde hjælpe ham over anfægtelserne eller i hvert tilfælde føre hans tanker paa andre veje. Men samtidig er hans korte karakteristik efter det første møde ^{7/11} 1834 hos Brownes paa „Rolighed“ en af de bedste kilder til forstaaelse af Grundtvig under Verdenshistoriens tilblivelse :

— had a most delightful & useful interview with Pastor *Grundtvig*: he is decidedly a man of genius & of a first rate order, I don't know that I ever met with so comprehensive a mind, he seems to sweep the whole world history at a glance & philosophise upon it & that soundly & with *one* scope God & his dealing with man for his Redemption.

¹⁾ En anden slægt end Wades velydere paa „Rolighed“. Familieoverhovedet William Brown var (tillige med Gordon Norrie) kirkevæрге.

²⁾ The British and Foreign Bible Society.

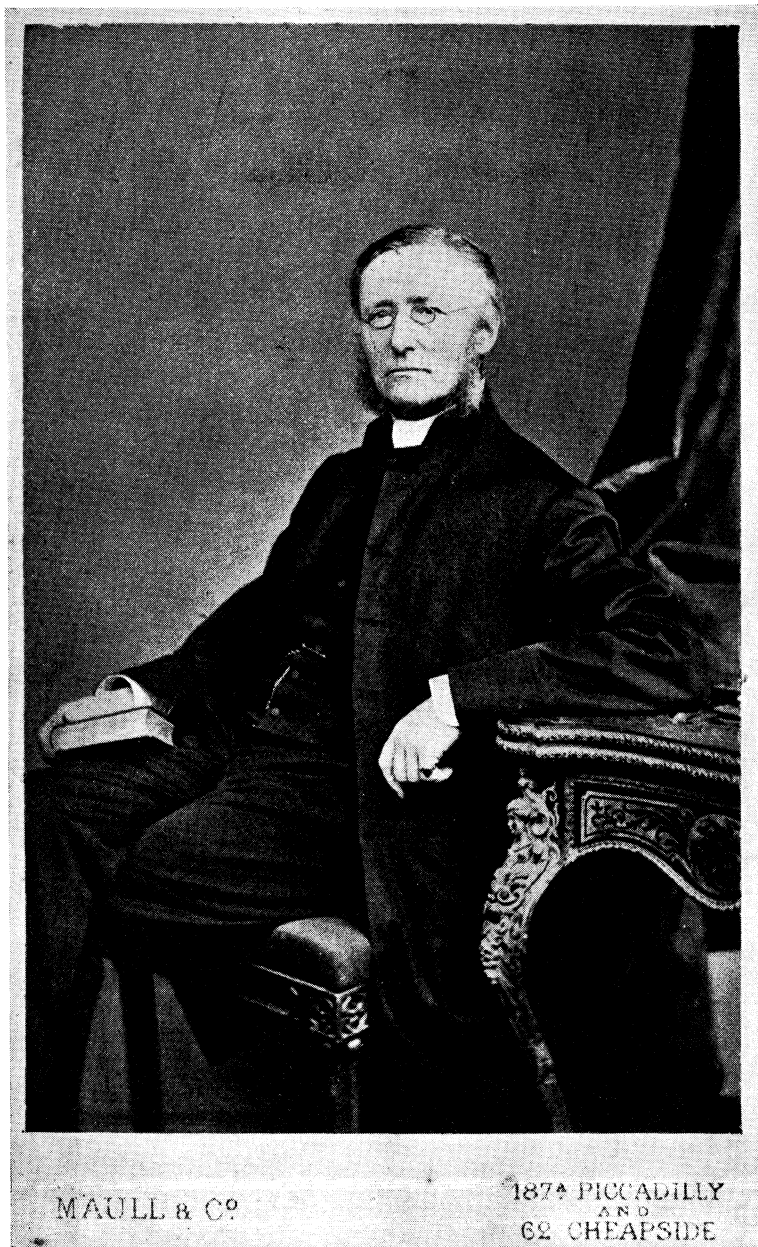
³⁾ Maaske : property.

⁴⁾ Tilføjelse over linjen: i. e. the Copenhagen Society. (Tekiob = Tikøb.)

⁵⁾ Hugh Blair: Sermons I—V (1777—1801).

⁶⁾ Jf. om Grundtvig og Chalmers J. P. Bang: Grundtvig og England (1932). 131.

⁷⁾ John James Blunt.

MAULL & CO

187^A PICCADILLY
AND
62 CHEAPSIDE

Nugent Wade ca. 45 aar gammel.

Billedet er venligst stillet til raadighed af hans datterdatter, Miss Curtis-Hayward.

Ved de følgende møder har samtalerne aabenbart været længere. Wade har ogsaa gjort sit standpunkt gældende; og meget har de været uenige om, f. eks. missionens berettigelse, hvor Grundtvig vel maa siges at repræsentere en i den kristne kirkes historie sjælden opfattelse¹⁾, jf. referatet af samværet hos Browne ¹²/₂ 1835 om aftenen:

Grundtvig in the evening much conversation — powerful man mighty in the Scriptures — & has drunk deep of the Spirit — still his opinions perplex me — seem quite strange & yet mixed with some great & comprehensive truths — conversation on Missions — & the living word — thinks the time not arrived for missions — at least that when so much is wanted at home those who can preach the gospel there *should* — till a power such as that of the Apostles be poured out — but if any feel the ardent desire & have hopeful abilities — *go in the Name of the Lord* — but that the want of Power of language makes the case *more* difficult than it was for the Apostles & we are surely with even the ordinary gift of the Spirit *less* fit to meet it —

— looked upon the circulation of the Scriptures in heathen lands without a previous preaching as quite *absurd* — would not put the Bible into the hands of an infidel for he should feel honestly guilty of the slight put upon it by his contempt — that it is only for Believers — that the Spirit of God is given *to none but Believers* — asked him how then could any receive it as there was a time when they were not believers because they had it not — strenuously distinguished between believing & having received the Spirit — that the *Father* drew men to Believe — & subsequently conferred the Spirit — instanced the case of the Apostles — who were believers before they had received the Spirit — as for instance Peter when he said Thou art the Christ — & Christ said Flesh & blood had not revealed unto him but the *Father*

[] — that this was an influence distinct from that of the Holy Ghost — for "the Holy Ghost was not yet given because that Jesus was not yet glorified" ²⁾ & other such passages — I argued that this alluded to the *extraordinary* experience — the miraculous gifts etc — but to this I believe the tenor of his reply was that in that very passage John 7 — the Spirit our Saviour refers to was "rivers of living water" which are certainly not the *extraordinary* — this is strong — but to it may be replied — whosoever believeth *hath* Everlasting life — & therefore the only sense in which this view can be held is with the *certainty* that he who is *thus* drawn to Believe shall undoubtedly receive the Holy Ghost & here — " ³⁾ to as many as received him to them gave he power to become the sons of God even to as many as believed in his name" —

His assertion was that the Spirit is never & cannot be given *out of the Church* — that is that men must first become Believers ⁴⁾ before they can receive the

¹⁾ Henning Høirup har vist (Vartovbogen I (1947). 139), at Grundtvigs „Advarsel mod *forhastet* Missionsdaab“ via Holberg gaar tilbage til Hans Egede. Jf. ogsaa Danne-Virke II. 182.

²⁾ Hele samtalen hviler paa Johs. 7. 38—39.

³⁾ Anførselstegn tilsat her.

⁴⁾ Tilføjelse over linjen: (be baptised I *think*).

Spirit — & that Believers they can only become thro the medium of the Word spoken by a *living man* — & this in reply to my maintaining the possibility of a person coming to a Knowledge of the truth (becoming a true Christian) thro the medium of the *written* word tho they had never heard it preached — by their seeking in Prayer the Spirit of God on the grounds of that Promise (which they can surely find then) that "1) God hath promised to give his Holy Spirit to them that ask Him" —

— I was greatly affected by the earnestness of his manner — his own deep conviction — his evident personal feeling — His Holiness: He left in declaring earnestly his assurance that his view was *the true one* & I & all who were Christians would at some time be led to know it — —

I felt how meagre my comparative knowledge of the Scripture & determined to apply more earnestly [& in Prayer] in looking [to find] to be taught —

I de følgende referater af samtaler ser vi, hvor fascineret Wade stadig er af Grundtvig, men at han dog opfatter dennes stadige driven paa det levende ord som en monomani. I slutningen af februar er han atter i København, denne gang for at vie et ungt par af sin menighed, og den 26. for tredje gang (saa vidt vi kan konstatere) sammen med Grundtvig:

Grundtvig dined with us — on the coming of Christ — signs of it — in the natural — moral & religious world — in 2nd he considers *selfishness* a sign. "lovers of their own selves"¹⁾ takes the prevalence of divorce as a token of it — in last the diffusion of the gospel — Antichrist's appearing & "the great temptations" thence resulting — Antichrist he considers *rationalism*²⁾ as set up in plan of or by Christ —

again on *the living word*: coming nearer to understanding his opinions that the word is the expression of the Spirit — of the distinguishing characteristic of man above the beast creatures which he considers to be *his thought* or reflection upon things or subjects *invisible*: that the word is then the expression of this invisible world which mans thought creates or talks in:

that the written word is but its sign or shadow — & cannot convey the Spirit of what is meant — may convey the Knowledge of all facts but not of the deductions from those facts — as of the [] death of Christ etc. — but not of the benefits thence flowing —

that it will serve to *develop* the truth once received & implanted — to enlarge on & bring it to memory — but cannot be the *medium* of conveying that truth as for instance the Saving Knowledge of Christ — to this he considers the Word of a *living man* as *necessary* which I cannot but still *combat* — I have feared that this *great man* has on this subject got "des idees fixes"

Det, som for Wade muliggør et varigt, udbyttegivende samkvem med Grundtvig, er hans evne til at skelne mellem totalindtrykket af Grundtvig

¹⁾ Anførselstegn tilsat her.

²⁾ Wade tilføjer: (See his sermon on it). Dermed tænkes paa Avinds-Manden og Djævel-Skabet (Christel. Præd. III (1830). 227 ff.).

vigs personlighed og paa den anden side de enkelte grundtanker. En tankegang bliver ikke rigtig, fordi den indgaar som et integrerende led i Grundtvigs tankebygning; men denne tankebygning som helhed bliver ikke i Wades som i saa mange andres øjne almindeligt uacceptabel, fordi selv et væsentligt led er anstødeligt. Det ser vi i skildringen af det næste møde, $26/3$, som har virket i høj grad berigende paa Wade:

Grundtvig: at dinner & evening — much conversation & discussion principal subjects were on the *theory of the suns being stationary* ¹⁾ & on the *Lords Supper* —

on former he says that it has never been *proved* & until it is, as long as it is but hypothesis however plausible or strong the presumptive evidence he will hold by the hypothesis that has the authority of the Bible tho he admits that the Bible might naturally speak according to the prevailing notion —

that he asked the Danish Astronomers for that [] demonstrative evidence & they confessed they had it not — that he views the hypothesis with suspicion considering the time & quarter whence it originated — the infidels suggested a curious counteranalogy to those for it that even supposing it originally to have been stationary & [] subsequently to have been made to move — [] or generally its motion — the greater round the less & and the improbability no argument against it — for we have a still greater anomaly regarding our moral world — God manifested in the flesh & dying for us — etc — — —

on Lords Supper — he is positive upon a *real presence* takes that to be the word which he says is a body & considers the words of Christ in sacrament to be his bodily Presence — & received by all: to the rich blessing & sanctity of those who believe who appropriate it to themselves — & that those who believe not receive but only receive him to crucify him afresh — — —

his ideas of *the Extent of the benefits of Christs death* are liberal indeed & wide — that in whomsoever God may see the *desire* for truth & seeking after it — tho they may not have had the opportunity of Knowing Christ thro his death they shall yet be saved —

— that ours is a Ministry of salvation & revelation and condemnation — but this is held by him in a far different ²⁾ sense from the Latitudinarian — he still clings to the cross as the only life —

Den næste samtale, $2/10$, er kun kort refereret, idet den paa Wade har virket som et opkog af samtalen $26/2$ om det levende ord og vel væsentlig var møntet paa Mr. Stallybrass ³⁾, som han havde med:

¹⁾ Jf. Den Copernicanske Astronomi som den fjerde Troes-Artikel (Nord. Kirke-Tid. V (1837). 33 ff.).

²⁾ Forkortelsen i ordets slutning er maaske samtidig indføjningstegn for: (*Faith in Christ* — however or whenever communicated — tho it were after Death — absolutely essential for Salvation — Jan. 1839).

³⁾ Missionæren Edward Stallybrass, som senere oversatte Bibelen til den mongolske Buriat-dialekt. Hans besøg $10/6-1/7$ og fra $30/9$ til efter $25/10$ var Wade til stor glæde; under det andet besøg synes (efter $2/10$?) forholdet kølnet noget.

Visited *Gruntvig* yesterday with Mr. Stallybrass — got upon the discussion about the living word & the written — he got a little warm — his great objection was to sending the Bible without preaching, this he considered quite absurd as in the case of Gutzlaff — that the reason for his being so urgent about was, grieved to see men expecting the blessed results to be had by [] the wrong & ineffectual means, that he wished to see the true means used for the advancement of the cause of God —

Wade har næppe været opmærksom paa den kilde, Gr. har haft til sin indgaaende og haarde kritik af „der Apostel China's“, som Gützlaff kaldes i *Allgemeine deutsche Biographie*, præsten L. D. Hass' indlæg i Nord. Kirke-Tid. ¹²/₉, 1835 (sp. 577 ff.): *Noget om Missionsvæsenet i Almindelighed og om Missionærerne Joseph Wolff og Gützlaff i Særdeleshed*, hvor det bebrejdes regenter og folk, at de har haft „travlt med at bevidne Bibelen deres Høiagtelse ved at lade utallige Exemplarer af den aftrykke og udkaste som Perler for Sviin“ og samtidig vist kirken i den gamle Kristenhed ringeagt. På linje med Gr.s missionssyn paataler Hass bibelspredningen blandt folk, der ikke har faaet Ordet forkyndt mundtlig først.

Gladere har Wade været for samtalen om bønnen ³⁰/₁₀ og samtidig myndig overfor Grundtvigs haarde dom :

a delightful interview with *Gruntvig* — the principal topic *Prayer* — "you English pray too much!" that is he feared we forget our Lords precept about vain repetitions — & thinking to be heard for much speaking — he feared thus often without the heart — *too true*. I believe the idea that there must be such and such a length of time — & such & such subjects etc — is often the cause or contributes to wordy & heartless Prayers — dwelt much *on the value* of the Lords Prayer — the advantage of praying *often* in the day tho *not at length* — (as it occurs etc) — *Kneeling — morning & evening* — not in the occasional prayers — but as it may be (— liberty) *Christians surely would* in the churches — tho yield to the Established habit —

Intercessory Prayer — general — except in *special* cases — *peculiar* circumstances etc. — spoke of the importance to *our own* spirits of using words & Praying *aloud*

Spoke more than doubtfully of a certain persons ¹) Christianity & sincerity — that all *words* — because of large promises not fulfilled — & plenty in conversing — not levity on common subjects for that might be — but levity on Christian topics — not only the manner but the modes of thought — I endeavoured to account for those things in that persons case — & G mentions a case of peculiar liberality with which I was personally acquainted — also the real circumstances of the individual rendering it scarcely possible or to be expected that he *did* do so very much & that the heart outstripped the means etc — he seemed I thought rather to relent towards him — at least he advanced his

¹) Mynster ?

suspicious no more & changed the subject — oh how cautious — how prudent — how watchful should Christian be [] how faithful to any thing that is of the nature of an engagement or promise — so as "to give none offence in any thing"

De to sidste refererede møder fandt sted $14/1$ og $4/2$ 1836. De refereres mindre indgaaende end de tidligere, det første, fordi Grundtvig har lovet ham en skriftlig fremstilling af sagen, det andet, fordi vi her er paa det verdslig-historiske omraade, hvor Wade ikke var nær saa bevandret som Grundtvig og ikke helt saa fortrolig med hans tankegang (bortset fra oplysningerne om hans drengøpdragelse):

($14/1$) had gone to Copenhagen — enjoyed one of my usual intellectual treats with Pastor *Grundtvig* — I started the Subject of Gospel Harmonies — & this led him to discuss in general the subject of the Inspiration of the Scripture — I shall say nothing of it here as he promised to write down for me his views on the subject — the purport of that conversation — visited with him the Kings Library

($4/2$) I went to Copenhagen in order there to answer any letters that should arrive on the subject ¹⁾ — none however — but was repaid for my Journey by a long evening Intellectual feast with *Grundtvig* — on a great variety of subjects — Irish manuscripts — Northern languages — History of the very Northern nations particularly of Iceland from its Earliest settlement by the Norwegian petty Kings in I think the 9th century — then Philosophy — its relative bearing on religion — & then my just touching on the Law as contrasted with the Gospel — when we had to break up it being late, however he was he said going to take some supper & I was too happy to have the opportunity of being a little longer with him to refuse joining at his *frugal* repast — he introduced me to his family, this led to a conversation on the subject of Education of boys — he commences with *Greek* principally because the books in that language are more suitable for young minds ²⁾ — also he seemed to think it more appropriate as the language of a more original & noble people — he looks on the Romans as in *every* respect & thro all ages sustaining their chronicle as a *band of robbers* — in literature & Religion & Philosophy as well as territory etc —

Hvor dagbogen svigter, begynder brevene, der viser, at Wade efterhaanden var kommet til at staa i et ret nært og udbytterigt forhold til en række danske kolleger, alle præster paa Sjælland: Ferd. Fenger i Lyngø, Th. V. Oldenburg i Sorterup og K. E. Møhl i Ølstykke.

Af disse breve — samt et brev fra Grundtvig mærket „Saturday“, men af Wade paaskrevet 1838 og nærmere bestemt at datere til lørdag d. 23. juni, da der hentydes til "my lectures on History, which I have just begun to deliver this week", altsaa *Mands Minde*, hvis første forelæs-

¹⁾ Muligheden for afsendelse af en vikar, saa Wade kunde faa en haardt tiltrængt orlov i Irland.

²⁾ Jf. Nord. Kirke-Tid. 1834. 484.

ning blev holdt $^{20}/_6$ 1838 — ser vi, hvordan Wade paa slutningen af sit ophold i Danmark vinder sine venner. Fenger og Oldenburg har han ligesom Ingemann (GrIng. Brevv. 218) lært at kende paa sin rejse i Sjælland 1838 med det formaal at træffe præster og andre, som Grundtvig har ment, at han kunde have glæde af. Selv Møhl, der stod udenfor den grundtvigske lejr, kan han have lært at kende gennem hans ven Ferd. Fenger. Vi kan se af Møhls brev $^{11}/_7$ 1838, at han har deltaget i bibelselskabsmøde i Helsingør. For Møhl, som havde været præst i Trankebar, og Wade, som havde store missionsinteresser, har der været meget at tale om; og det eneste brev til England ($^5/_9$ 1841, i modsætning til de foregaaende skrevet paa dansk) handler næsten kun om „Temperance“-sagen og provst Krarups forestaaende skrift om denne.

Flest breve er der fra Oldenburg ($^{25}/_8$ og $^{13}/_{11}$ 1838, $^1/_3$ 1839 og (til England) $^1/_9$ 1840), hjerteligst er tonen i Fengers ($^{29}/_8$ 1838, $^3/_4$ 1839 og paaskrift paa Oldenburgs brev til England); disse er alle paa dansk. Af Fengers første brev fremgaar, at han og Wade har talt om den irske skik, at præster regelmæssigt rejser rundt og taler i andre sogne end deres eget, men at dette kun har værdi, naar det ikke sker efter egen tilskyndelse. Oldenburgs handler især om missionsemner. Brevene fra 1839 er præget af vemod ved Wades forestaaende afrejse (der var en tid tale om, at han skulde til New South Wales). I brevet 1840 (hvoraf desværre 3. sides højre kant er afrevet), som egentlig er svar paa et brev til Fenger, ønsker Oldenburg ogsaa at vinde ham som medarbejder ved sit og P. C. Kierkegaards nye tidsskrift, „Nordisk Tidsskrift for christelig Theologi“, da han mener, brydningerne i det engelske kirkeliv paa mange maader er parallelle med det danskes — et standpunkt, der minder om Fr. Hammerichs paa samme tid overfor Pusey¹⁾. Oldenburgs korte opgørelse af vor egen kirkelige situation kan tages som en rimelig afslutning paa, hvad Wade selv har været vidne til og skildret (afrivningsstederne udfyldt med konjunktur i kantet parentes):

Her i Danmark er den kirkelige Tilstand omtrent som da De forlod os. Den kirkelige Friheds Sag vinder vel jævnlig en og anden Ven, men dens Realisation er ikke rykket nærmere, saavidt vore Øine kan see. Snarere bliver den truet, jo mere den Tid nærmer sig, da Biskop Mynsters nye Ritual- og Alterbog [] skal underkastes sin sidste Prøvelse, for derpaa, som man mener, at anordnes til Efterlevelse. Dette maae vi imidlertid bede Gud forbyde; ellers vil Ondt blive værre, og Meget, som nu er godt, vil blive ondt. Jeg haaber endnu || det Bedste; der har hævet sig saa mange Stemmer mod de fores[aaede Foran]dringer, at det vil være heelt betænkeligt at indføre en ny Tva[ng.]

¹⁾ Hammerichs brev til Pusey (afskrift i Pusey House, Oxford) og Puseys svar (kgl. bibl.) samt kladden til Grundtvigs (formentlig uafsendte) redegørelse for, hvad der skiller ham og Pusey (kgl. bibl.), vil blive trykt i Kirkehistoriske Samlinger.

Ogsaa i Norge havde Wade korrespondenter. Under et besøg i København $\frac{3}{7}$ 1838 sender Wexels ham efter at have talt med Ferd. Fenger et brev, hvori ønskeligheden af et møde kommer tydeligt frem. I. H. Møhne besøgte han under sin rekreatjonsrejse i Norge (1837), hvad denne med hjertelighed mindes i et brev $\frac{28}{4}$ 1842; og endnu $\frac{1}{7}$ 1843 — under Grundtvigs ophold hos Wade — sendes brev fra Andreas Hauge, der paa sin studierejse i Europa ogsaa har nydt gæstfrihed hos Wade og nu, hvor han er medstifter af en skole i Trondhjem i Grundtvigs aand, skildrer norske kirkeforhold¹⁾.

Under sit ophold i Danmark havde Wade da gjort fælles sag med fløjen af jævndrende danske grundtvigianerpræster, en generation yngre end mesteren selv og derfor afvigende paa nogle punkter — vel stærkest Oldenburg med sin brændende iver for missions sagen. Det var derfor naturligt, at Grundtvig baade tilegnede ham *Aabent Vennebrev til en engelsk Præst* (jf. den meget personlige begyndelse p. 3) og ved afskeden $\frac{4}{4}$ 1839²⁾ medgav ham et introduktionsbrev til sin hovedforbindelse paa British Museum, Sir Frederick Madden (British Museum MS. Egerton 2842. 21 f.), hvori bl. a. følgende afsnit (p. 21 r-v):

During his residence here for years Mr Wade has made himself well *acquainted with our language and is now attempting a translation of my "History of the Middle Age", which I also think myself might interest the English Public. So I think, because it is an attempt on connecting all the parts of it under a general view, and contains much matter, derived from genuine sources, both of the North in general and especially of the Anglo-Saxons, these unknown creators, as it were, of the modern civilized world. If you [] can favor Mr. Wade with an introduction to one of the London Publishers, I am sure, you will do it both for the subject's own sake and the || score of your *friendly disposition towards the author.

Grundtvig har her som saa ofte vist Madden større tillid, end han fortjente³⁾. Han har utvivlsomt været for optaget af egne ting til at afvinde sagen større interesse; han registrerer modtagelsen af Wade i sin dagbog $\frac{27}{4}$ 1839 (Bodleian Library MS. Eng. hist. c. 152. 312), men uden at komme ind paa denne del af brevet. Og Wade har ikke været den mand, der kunde tage et praktisk initiativ eller blot faa noget i trykfærdig stand.

Ved Grundtvigs besøg i England 1843 bidrog Wade paa væsentlig

¹⁾ Fotografier af brevene til Wade fra de danske korrespondenter findes nu på det kgl. bibl., fra de norske på univbibl. i Oslo.

²⁾ Ved afskeden forærede Wade Grundtvig James Montgomery: *The Christian Psalmist* (4. ed., 1826) med en meget hjertelig dedikation; jf. Kr. Tårup: Grundtvigs Pinesalmer (1939). 79.

³⁾ Om Maddens dobbeltspil overfor Grundtvig, se min afhandling *Grundtvig og de engelske antikvarer* (Orbis litterarum V, 1948).

maade til, at han fik saa megen glæde af det; men derefter er det, ligesom venskabet ebber ud. Wade er nu paa afgørende maade med i den engelske højkirkelige bevægelse; og hans ønske om at mediere mellem denne og den danske kirke kan Grundtvig ikke acceptere (jf. Bang op. cit. 139 f.).

Denne dobbeltstilling blev ogsaa Wades skæbne paa et andet felt: hans egen præstegerning. Under paavirkning af biskop Blomfield overholdt han i overensstemmelse med højkirkelig tankegang meget nøje at bære den hvide messehagel, som var de mere puritanske medlemmer af hans menighed en torn i øjet. Han synes at være blevet generet paa alle maader — som hans mest forstaaende kapellan fastslog: i høj grad med urette (Men and Women of Soho. 163): "for though, theoretically, he was a High Churchman, *his Churchmanship was of a very moderate sort.*" — Vi ser ham da ogsaa, da det virkelig gælder, gøre front mod Romerkirkens overgreb i sit eneste trykte værk, *Romish Aggression: The spirit in which we should resist it. A Sermon preached in the Parish Church of St. Anne, Westminster, on Sunday, November 17. By the Rev. Nugent Wade, M. A., Rector. Published by Request* (1850, hovedafsnittet pp. 8-11 trykt Men and Women of Soho. 167 ff.). I sit syn paa Romerkirken er han ganske paa linje med Grundtvig (p. 6 f.):

That Church — that branch rather of the Church — has *not* held the faith, and kept it, *in its integrity* — the foundations, indeed, she has not overthrown; she may not in strictness be chargeable, with having formally abandoned any article of the objective faith of CHRIST, but she is guilty, awfully guilty, of having done that which is practically the same, or worse — she has presumptuously added to its inventions of her own devising, maintaining doctrines, and inculcating or allowing practices not only unwarranted by holy Scripture, but directly at variance with some of its most solemnly inculcated and most vital truths, and in direct violation of GOD's most express commands, thus virtually corrupting the faith of CHRIST, and robbing her children of those unclouded hopes and never-failing consolations, which it was their birthright, as Christians, to enjoy from the simple truth as it is in JESUS.

Hele prædikenen er baaret af stor myndighed, som er det bedste vidnesbyrd om, at en ærlig overbevisning staar bag. Vi tør derfor tro, at grunden til Wades miskendelse er hans udprægede, lidt akademiske sagtmødighed, som har gjort ham uskikket til at omgaas personer med en medfødt brutal karakter, der nemt kunde trænge frem under en religiøs fernis. Wade var en mand med en ren karakter, som bedst gjorde sig blandt ædelttænkende mennesker; og vi danske staar i dyb taknemmelighedsgæld til ham, fordi han som en Boswell eller Eckermann, men noblere og selvstændigere end disse, gav os en række glimt af en af vore største personligheder, det levende ords forkæmper udfoldende sig i sit eget element.

Dagbogsside af Nugent Wade for $^{22}/_3$ — $^{26}/_3$ 1835, se s. 51.

5 The hypothesis that views the authority of the Bible
Also he admits that the Bible might naturally
stand according to the prevailing notions =

That he asked the Danish Astronomer for that ~~kind~~
of demonstration said. & they say? They had said
- That he views the hypothesis with suspicion concerning
the time & quarter whence it originated - The rapid

Suggested a curious counter analogy to them for it
that was supposing it orig^y to have been stationary & ~~some~~
~~more~~ ~~fall~~ ~~thence~~ he subsequently to have been made to
move - ~~and~~ ~~in~~ ~~or~~ ~~see~~ ~~its~~ ~~motion~~. The Gentle would the
less & the unpermitted ~~as~~ ~~as~~ ~~it~~ - to be known a

Sims Ordens.

Jan. 22.

Sunday: Sermon accept

23-25.

26. at W. K. Kestel. attempt to determine left. vis

Look to Chentroyer; read thence on my way; cheer

Granting: at dinner o.w.?

Much conversation & discussion. Principal subject
was on the Theory of the Solar System; a

on the Solar System -

on former he says: that it has never been proved
certainly it is, & as long as it is but hypothesis. Since
plausible or strong the presumption would be to take